

DİVAN ŞİİRİ ve XIX. YÜZYIL HALK ŞİİRİNDE GÜZEL TASVİRİ*

Dr. Doğan KAYA

Beşerî aşk konusu, şiir alanında yüzyıllar boyunca en fazla işlenen konulardandır. Bu hükmümüz, halk ve divan şiirinin yanı sıra yeni Türk şiiri için de geçerlidir.

Şairin gönül verdiği yahut hayâlından geçen güzel, üstün vasıflara sahiptir. Perilerden, hûrilerden hülâsa güzellerin güzelinden daha da güzeldir. Güzelliğiyle cihanı aydınlatır. Sevgilinin güzelliği hususunda, her ne kadar;

*Ağam ben nasıl edim
Saz getir fasıl edim
Pek de güzel değilsin
Gönüldür nasıl edim*

manisinde olduğu gibi, daha gerçekçi yaklaşımlar varsa da sevgili, güzeller kervânı içinde yer alır, güzeller içinde gizli durur. Ruhsatı'nın;

*Bir Arzu bir Zühre bir dahi Şirin
Bir de sen gelmişsin cihana dilber*

deyişinde olduğu gibi, en güzel olarak yaratılmış dilberlerdendir yahut Yusuf-ı sânidir.

Sevgili divan şiirinde de üstün özellikleri ile ele alınmıştır. Sîmîn-beden, yay kaşlı, ok kirpikli, servi boylu, kıl gibi ince belli, yılan saçlı, güzel kokulu vb. niteliklere sahiptir. Şiirlerde sevgiliden söz edilirken sıfat olarak; *âb-ı hayât, âb-ı hayvân, ayyâr, büt, cevher, cevher, çerağ, dürr, elif, fettân, fitne, gonca, gül, gülşen, Hızr, hokka, hoş refât, hub-rû, hun-hâr, hûrî, hü mâ, Îsâ, keklik, lâle, mâh, mekkâr, melek, mest, mihr, müşterî-cebîn, nev-bahâr, nihâl, nûr, perî, sanem, sehhâr, semen, serv, sîm, şeh-bâz, şeker, şem, şîrîn, şimşâd, Tûbâ, Yusuf gibi övücü sözler kullanılır. Bu bakımdan sevgili gururludur, âşığına çile çektirir ve bundan mutluluk duyar. Sevgilinin olağanüstü vasıflara sahip oluşunun bütün çevrelerce kabul gördüğü söylenemez. Bu durumu kimileri, gerçek dışı olarak gördükleri için eleştirir, hatta alay ederler. **Hasibe Mazıoğlu**, bu tavır içinde olanlara cevap olarak şu ifadeleri kullanır: "Divan şiirindeki bu*

---

* Yayımlandığı yer: *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 2000, s. 243-266.

benzetmeler, birer araç olup duygu ve hayal gücünü artırmak için kullanılmıştır. Elbette servi kadar uzun bir insan olamaz, ancak uzun ve endamlı bir boyun düzgün serviye benzetilmesi, şairane güzel bir hayâl yaratmanın aracıdır. Kirpiklerinin oka, kaşın yaya, saçın yılana benzetilmesi, bunların âşık üzerinde yaptıkları etkinin derinliğini anlatabilmek içindir. Eğer sanat gerçeğin bir kopyası olsaydı, Picasso'nun tablolarında yüzün yanında bacağıın bulunması, kulağın kolda bitmesi veya boyun kol kadar uzun olması yüzünden bu tabloların sanat eseri sayılmaması gerekirdi.*"

Halk ve divan şiirinde sevgilinin güzelliği söz konusu olduğunda daha ziyade şu organları ele alınır: *Saç, yüz, yanak, göz, kaş, dudak, kirpik, gerdan-gabgab, boy, bel, kâkül-perçem-turre, göğüs, ben, el-kol-avuç-parmak, diş, beden-ten-endam, hatt, alın, ayak, ağız, söz.*

Zikredilen bu uzuvlar acaba halk şiirinde, renk, şekil, koku bakımından ve vücutla ilişkisi yönüyle ne şekilde çeşitlilik gösterir? Diğer taraftan divan şiirinde ne gibi benzetme, tasvir ve hayalleri ihtiva eder. Bunları ayrıntılı olarak ortaya koymak gerekir. Aşağıda önce, Âşık Edebiyatının iki parlak döneminden biri olan XIX. yüzyıl halk şiirinde güzel tasviri ele alınacak, daha sonra divan şiirinde aynı organın hangi kelimelerle / sıfatlarla karşılığında temas edeceğiz.

I. SAÇ

Saç, Divan ve Halk şiirinde ayrı bir yere sahiptir. Âşığın gönlü, bedeninin her bir parçası sevgilinin zülfüne takılıdır. Saç, vücudun muhtelif yerleriyle temasta bulunarak, sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı bir rol üstlenir.

A. Saç-Vücut

1. Saç-Yüz: Taranmış / siyah / tel tel saç, sevgilinin yüzüne dökülür. Örgülü ya da örgüsüz yüzün sağına soluna taksım edilir.

2. Saç-Gerdan: Perişan / pörsümüş / halka / yasemin gibi zülûf gerdana kadar uzanır.

3. Saç-Bel: Sırma / siyah / misk ü anber kâkül bele düşer.

4. Saç-Topuk: İnce belden topuğa kadar iner.

---

* Hasibe MAZIOĞLU, *Eski Türk Edebiyatı, Türk Ansiklopedisi*, C. 32, Ank., 1983, s. 134.

B. Renk, Şekil ve Koku Bakımından Saç

1. Leyla: Renk bakımından siyah olan saç, aynı zamanda gece / leyl olarak nitelendirilir. Bir saç / zülfü Leylâ, Mecnun'a benzeyen âşığının gönlünü cezb eder.

2. Siyah: Sevgilinin ay gibi parlak yüzüne dökülen saç / zülûf, meydan okurcasına siyahtır. Bu yönüyle acımasızdır

3. Perişan: Perişan / dağınık / dolaşık saçlar, sabah yelinin örgüleri açmasıyla yahut bizzat sevgili tarafından bu hale getirilmiştir.

4. Koku: Gül / misk-müşg / anber kokulu âşığı kendinde komaz, mest eder.

5. Sümbül: Renk (zülf-i siyah) ve kokusuyla (buy-ı zülf) saç sümbüle benzer, kimi zaman da kıvrımlı ve mor renkli sümbülü kışkandırır, perişan eder.

6. Örgü: Saçını altın tarakla tarayan sevgili, belik / bölük / örgülü saçlarıyla güzelliğine güzellik katar. Saçları yeke tellidir.

7. Fes / Yaşmak: Sevgili saçlarını fes veya yaşmak altından çıkararak âşığının ilgisini çeker. Âşık sevgilisinden bu hareketiyle zulmetmemesini ister.

8. Yılan: Saçlar sevgilinin yüzünde kıvrım kıvrım / top top olmuş yılan gibi göreni öldürür.

9. Ejder: Sevgilinin saçının her bir teli üç başlı ejderdir.

10. Nâr: Can yakıp can alan ve bu yüzden nâra benzetilen zülûfler, âşığın başına belâdır.

C. Saça Duyulan Arzu

1. Âşığın Saça Verdiği Değer: Sevgilinin saç, âşık için çok değerlidir. Bir teli dahi, hiç bir ülkeyle değiştirilmez. Onun değeri ancak uğruna verilecek candır.

2. Kement / zincir: Âşığın gönlü, sevgilinin saçının teline asılıdır. Zülûf kimi zaman, sevgilinin boynuna bağlı zincir olur.

3. Katil: Sevgilinin saçı, can yakıcı ve öldürücü olup âşığın canına kasteder. Gönlünde öldürücü yaralar açarak âşığın mahvolmasına sebep olur.

4. Genel Arzular: Âşık, saçıyla ilgili olarak sevgilinin saçını toplayıp örmesi, saçından kendisine bir tel vermesi, eğilmesini ve saçını yerlerde sürmesini / yahut toplamasını yerde sürmemesini, tarak olarak kemiklerini kullanmasını, saçının bir telini dahi başkalarına göstermemesi sabah yelinin sevgilinin saçını dağıtmaması gibi bazı isteklerde bulunur.

5. Büyü / sihir: Saçın âşığa çektiydikleri hep büyülü / sihirli oluşu sebebiyledir. Onun sihriye kapılan âşık, sevgiliyi bir türlü terk edemez.

D. Divan Şiirinde Saç

Saç, yüzün iki yanında ve yanakların etrafında kıvrılmış olarak düşünülür. Âşığı şekli, kokusu ve rengi ile etkiler. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

âb-ı revân, abîr, abnûs, ağ, akreb, Alemdâr-ı Rasûl-i Hâşimî, anber (anber-bâr, anber-bû, anber-efşân, anber-fâm, anber-feşân, anberîn, anber-sâ, anber-serâ, anber-tınâb, mu'anber, mu'anber-nikâb), âsâ, âşüfte, aveng (hûşe), bağbân, baz (baz-ı sultânî, şahin, şeh-bâz), belâ, bend, benefşe, berg, bid'at, bî-dîn (büt-perest, kâfir, nâ-müselmân, zünnâr), bi-karâr, bî-nihâyet, buhûr-ı Meryem, bulut (ebr, kara bulut, sehâb), büt-perest, (bî-dîn, kâfir, nâ-müselmân, zünnâr), ca'd-ı mu'anber, cādû, cārub, cevr eli, cim, çenber, çengel, çeri, çevgân, çîn, Çin, çîn-i zülf, çok başlı, dağ, dâl, dalga, dâm (dâm-ı belâ), dâr, derviş (hırka-pûş), deste, dırâz, dil-âviz, dil-ber (dil-rübâ, harâmî), dolandırıcı, dolaşık (Çîn, girih-gîr, girih girih, halka halka, ham, gülâle, pîç-â-pîç, pür-çin, pür-ham, şiken, tâb, tâb-dâr), dûd, duman, dün (kara dün), dü-tâ, ebr (ebr-i müşg-efşân), ef'i, efkâr, ejder / ejderhâ, Engüşt-i Bilâl-i Habeşî, evtâr, fâl, ferzâne, fetil, fettân, fitne (fitne-i ahır-zamân), fitrak, futâ, galiye, gam, gece (leyl, leylâ, leylî), gılâf, girih, gölge (zıll, sâye), gölgelik, göz bebeği, gurâb (karga, zağ), günah, haç, hâil, halhal, halka, ham-be-ham, Hatâ, Hat-ı tersâ, hemâyıl, hevâ-dâr, heykel, hicâb, hikâye (kıssa), Hind / Hindisthan / Hindû, hûşe (aveng), Hutun, hümâ, hümâyun, ıkd, İbrahim, imân, Kâ'be örtüsü / astarı, kâfer-i çin, kafes, kâfir (bî-dîn, büt-perest, nâ-müselmân, zünnâr), kâfiristân, kalem, kâmrân, kandil, kara

(Ka'be örtüsü, kara bulut, kara gün, kara sehâb, kara tel, kara yazı), karanlık, karga (gurâb, zağ), kâsır, kayd-ı sahh, kebûter, kec-rev, kefi Cibrîl, kemend, kesret, kıssa (hikâye), kilid, külbe, küllâb, kûtâh, küfr, lâm, lenger, leyl (gece, Leyle-i kadr, Sûre-i ve'l-leyl), Leylâ, Maçın, mağrib, mâr, menzil, mergûle-i zülf, Meryem, mustar, minber, misk (misk -âsâ, misk-i Hıta, misk-i huden, miskîn), Moğol-çin, mu'anber (mu'anber-nikâb), mutavvel, müselsel, müşevveş, müşg (müşg-âsâ, müşg-bâr, müşg-efşân, müşg-feşân, müşg-i hıtha, müşg-huten, müşgîn, müşg-i nâb), nâfe (nâfe-i âhû, nâfe-i Çin, nâfe-i Tatar), nakkâş, na'l, nâme, nâ-müselmân (bî-dîn, büt-perest, kâfir, zünnâr), neheng, nerdibân, nikâb, nişan (tevki), olta, ömr (ömr-i câvidân, ömr-i dırâz, ömr ipi, rişte-i ömr), örtü, pâ-bend, pâ-beste, per, perâkende, perde (perde-i şeb), per-i gurâb, perişan (âşüfte, bî-karar, der-hem, gürüh gürüh, sikeşte-i hâl), pîç (pîç-a-pîç, pîç ü tâb), pür-çîn, pür-tâb, pusu, râh, râyet, resen, reyhân, rismân, rişte, rivâyet, Rûm, sâhir, sâl, sâlib, sâye, seccâde, sehâb (bulut), semen (semen-bû, semen-sâ), ser-dâr, ser-geşte, ser-keş, ser-nigûn, sevdâ, silk, silsile, siyah (siyah-dil, siyah-kâr, siyeh-fâm, siyeh-kâr, siyeh-pûş), su'bân, Sûre-i Duhân, sünbül (sünbül-i anber-feşân, sünbül-i gül-bû, sünbül-i hoş-bû, sünbül-i nîm-tâb, sünbül-i pür-tâb), süpürge, şahin (baz, şeh-bâz), şâm, şeb (perde-i şeb, şeb-bû, şeb-dîz, şebistân, şeb-reng, şeb-rev, şeb-târ, zalham-ı şeb), şeh-bâz (baz, şahin), şeh-per, şiken, şikeste, şûr, şûride, tâb, târ, târümâr, Tatar, tavk, tâvus (şeh-per-i tâvus, tâvus-ı kudsi), terrâr, tersâ, tesbih, tevkî, tılsım, timsah, toprak, tûğ, tuğra, tûl-ı emel, turrâ, Türk, ud, ukde, urgan, yılan (Ef'i, ejder, ejderha, mâr, su'bân), yol (der-bend, şâh-râh), zağ (gurâb, karga), zâlim, zehr, zencir (müselsel), zıll, zırh, ziyâde-ser, zulm eli, zulmet, zülf-i pür-çîn, zünnâr (bî-dîn, büt-perest, kâfir, nâ-müselmân).

II. YÜZ

A. Yüz-Vücut

1.Yüz-Saç: Sevgilinin yüzü zülüflerle çevrenir, kimi zaman da sırma teller yüze perde olur.

2. Yüz-Ben : Ben, sevgilinin yüzüne güzelliğini tamamlayan önemli unsurlardan biridir. Âşık tarafından çok sayıda olması tercih edilir.

B. Şekil, Renk ve Koku Bakımından Yüz

1. Gül: Yüz; pembe, beyaz, kırmızı renkli ve hoş kokulu taze / gonca güle benzetilir.

2. Ay-Güneş: Sevgili mahcema / meh-veş / meh-pare / meh-i şaban / meh-peyker ve nurlu yahut mihr / afitab / şems olarak nitelendirilen yüzü ile etrafı / cihanı / âşığın gönlünü aydınlatır.

3. Peri-Melek: Sevgilinin yüzü, peri ruhsar / peri suret / melek sıfat / melek sima / melek yüz / melek siret / ferişte suret olarak vafedilir.

4. Nur: Âşık bir pervane, sevgili de nurlu yüzü ile onu kendisine çeken bir mum gibidir. Cemalinin şulesi âşığın yüzüne vurur.

5. Yusuf Kenan: Sevgilinin güzelliği ve saflığı, Yusuf-ı Kenan (Hz.Yusuf)'in özelliklerini taşır.

6. Al: Sevgili kimi zaman utanır, nazlanır. Bu yüzüne kızılık, dolayısıyla güzellik verir.

C. Yüzün Cazibesi ve Âşığa Etkisi

1. Genel Görünüş: Âşık, sevgilinin yüzünü güzel olan her şeye benzetir. Sözgeşi; kiblegâh / mübarek / ahsen / bedr-i münir / mah-ı tab yüzlü güzel, Zeliha, Arzu, Zühre ve Şirin niteliğindedir.

2. Can Alıcı: Herkes sevgilinin yüzünü görmek için canını vermeye razıdır.

3. Asık Yüz: Çoğu zaman âşığına karşı nazı elden bırakmayan sevgili yüzünü asarak âşığını incitir.

D. Divan Şiirinde Yüz

Güzellik unsuru olarak en başta gelen unsurdur. Renkli, aydınlık, güleç, benli, sade / ayva tüyleri ile kapalıdır. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

âb (âb-ı nâb, âb-ı revân, zülâl), âfitâb, âl, altın, ateş (âteş-i Mûsâ, âzer, od), ay [bedr (bedr-i münir), kamer (aks-i kamer, devr-i kamer), meh (meh-tâb, meh-i tâbân)], ayet, aydın, âyine (mir'at), âzer (ateş, od), bâb-ı rahmet,bağ, bahar (evvel-bahar, mevsim-i gül, nev-bahâr), bahr (deniz), bayrâm (îd), bedr, behişt (cennet, bâğ-ı cinân), benefşelik, berat,

berg-i gül, bey, Beyt-i ma'mûr (Kâ'be, kible), bezm, bû-sitan / bostân, cemâl (cemâlullah), cennet (bâğ-ı cennet, bâğ-ı cinân, behişt, cennet güli), cûy / cûybâr, çehre, çerağ, Çin gülisthanı, defter, deryâ (bahr), devâ, devlet (devlet ü baht-ı nâgehân), dîdâr, din, efendi, ergavân, evvel bahar, Firdevs, gam, gazal, gencîne, göz akı, gül (berg-i gül, gül-i ahmer, gül-i hamrâ, gül-i handân, gül hurmeni, gül-i sîrâb, gül-i ter, gül-nâr, varak-ı gül), gül-gûn, gül-sitân, gülşen, gül-zâr, gümüş, gün, gündüz (rûz), güneş [âfitâb, gün, hurşîd, mihr (mihr-i cihan-tâb, mihr-i rahşan), şems], hân (sofra), hazine, hurmen-i hüsn, hilâl, hisâr, hub-rû, hucet,i hüsn, hûrî, hurşîd, husrev, hümâ, îd (bayrâm, îd-i kurbân), imân, Kâ'be (Beyt-i ma'mûr, kible), kâfûr, kamer, kible (Kâ'be, Beyt-i ma'mûr), kilise, kitap, Kur'ân (mushaf, suhf-ı ilâhî)lale (lâle-fâm, lâle-sitân, lâle-zâr), levha, meh [ay, bedr (bedr-i münir), kamer (aks-i kamer, devr-i kamer), meh-tâb, meh-i tâbân], mabed, meclis,mecmûa, melek, melikzade, mevsim-i gül, meydân, Mısır, mum, mushaf (Kur'ân, suhf-ı ilâhî), nesrîn, nev-bahar, nev-rûz, nûr, Nûr âyeti, nûr-ı hidâyet, nûzhet-gâh, od (âteş, âzer), öZR-hâh, padişah, perî, pertev, ravza (ravza-i Rıdvân), riyâz-ı İrem, Rûm "Anadolu", rûşen-likâ, rûşen- rûy, rûz (gündüz), rûy, sabah, sâgar, seher (hâb-ı seher, tan), semen (berg,i semen), sim / sîmîn, sofrâ (hân), su, subh (subh-gâh), suhf-ı ilâhî (Kur'ân, mushaf), şah, şarâb, şehsuvar, şem (şem-i şeb-ârâ), tâb, tâb-ı mül, tal'at-ı münîr, tan (seher), tîğ, tolu, Türk, vech, yed-i beyzâ, yiğit, Yusuf, ziyâfet, zülâl (âb, âb-ı nâb, âb-ı revân).

III. YANAK

A. Şekil, Renk ve Koku Bakımından Yanak

1. Gül: Yanak, renk ve şekil itibariyle güle benzetilir. Gül-ruh / gül-i ruhsar / gonca gül / taze açılmış gül / kızıl gül olarak değerlendirilen yanağın incinmemesi, solmaması arzu edilir.

2. Kırmızılık: Sevgili, kırmızı / al / kızarmış yanaklıdır. Bundan dolayı akik, kiraz, elma, kırmızı şeker gibi nesnelere benzetilir.

3. Nar: Sevgilinin yanağı kızılığundan dolayı nar gibidir ve alev alev yanar.

4. Bal / Kaymak: Yanak âşiğa, bal / kaymak gibi tat verir.

5. Çukurluk: Sevgili güldüğünde, yanağında çukurluklar meydana gelir. Bu da güzel olan sevgilinin güzelliğini daha da artırır.

6. Koku: Tüm vücudu anber kokulu olan sevgilinin yanağı da misk ü anber kokar.

B. Yanağa Duyulan Arzu

Âşık daima sevgilinin yanağından buse almak dileğindedir.

C. Divan Şiirinde Yanak

Yüzün güzelliğini meydana getiren unsurlar içinde en geniş yeri kaplar. Parlak, ayva tüylü / sade, renkli olarak tasavvur edilir. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

ab-ı revân (su)ak, al, arak-rîz, ârâste, ârız, ay [bedr, kamer, (devr-i kamer), mah / meh (mâh-ı şeb-efrûz, mâh-tâb, mâh-ı tâbân, meh-i münîr)], âyet, ayna, Azra, bağ (bağ-ı İrem), Bağdat, bahâr (nev-bahâr), bayram (îd), berg-i kâh, berk, beydak (piyâde-satranç ıstılahı olarak), bisat, bostân, cây-ı îd, Cennet (cennet-i bâkî, cinân, uçmak), cinân (Cennet, uçmak), çerağ, Çin Nigaristânı, dil-firîb, din, ergavân, genc, Germiyân, gonca, gül (cennet gülü, gül-i ahmer, gül-i sîr-âb, gül yaprağı, taze gül yaprağı), gül deste, gül-fâm, gül-gûn, gülistân, gül şeker, gülşen (gülşen-i cân), gül-zâr (gülzâr-ı cinân), gündüz, güneş [hurşîd, mihr (mihr-i cihan-ârâ, mihr-i cihan-gerd, mihr-i rahşân)], hamil-i makale-i hüsn, handân, hat, hocce, îd (îd-i nevrûz), iman, Kâ'be, kâfûr, kandil, karanfûl, kible-gâh, kişver, kitâb, Kur'ân, lâle (lâle-i sîr-âb), lâle-sitân (lâlezâr), mecmu'â, mehtâb, mektub, meydân, Mısır, mushaf, od (ateş, nâr), nesrin, nev-rûz, nûr, peri, ravza, ruh (satranç ıstılahı olarak), rûh-ı musavver, Rum, sabah, safha (safha-i keşşâf), semen (berg-i semen), sîmîn, su (ab-ı revân), sûre, şarâb, şem (şem-i rûşen, şem-i şebistân), tâb (tâb-ı mül), uçmak (Cennet, cinan), verd.

IV. GÖZ

A. Şekil ve Renk Bakımından Göz

1. Kara: Doğuştan sürmeli, çeşm-i siyah / kara gözlü / kömür gözlü olan sevgili, âşığın aklını başından alır, derde salar, ağlatır.

2. Elâ: Âşık, kendisine süzerek bakan sevgilinin elâ gözlerine kurban olmak ister.

3. Ahu: Âşığın sevgiliye meyli, onun âhû nigâh / dide-i âhû / çeşm-i âhû / âhû-veş gözlü / âhû gözlü ve âhû bakışlı olmasının payı çoktur.

4. Melek-Huri: Sevgili nazlı ve saf bakışıyla meleği / huriyi andırır.

5. Ay: Gözleri ay gibi parlak olan sevgili bakışıyla sanki âşığına güler.

6. Nergis: Sevgilinin bakışı nergisi hatırlatır ve âşık onun bu şekilde bakmasıyla sarhoş olur.

7. Cadı: Göz, baktıklarını büyüleyen bir cadıya benzer ve çeşm-i cadu olarak kabul edilir.

8. Şirin: Çeşm-i Şirin olan sevgilinin karşısında âşık kendisini Ferhat yerine kor.

9. Şahin: Sevgili avını kollayan bir şahindir ve bakışıyla haşığı gönlünden yaralar.

10. Oymak oymak : Büyük ve belirgin özellikteki göz oymak oymak olarak nitelenir.

B. Sevgilinin Bakışı

1. Göz süzme / Gamze: Çoğu zaman konuşmayan, duygularını ve cilvesini, cefasını yosma bakışlarıyla ortaya koyan sevgili, âşığı baştan çıkarmak için gözlerini anlamlı anlamlı süzerek bakar. Gamzesi bıçağını çekmiş, adeta kana susamıştır. Gamzenin okları âşıkta tedavisi imkânsız yaralar açar. Gamze şiirlerde şu ibarelerle yer alır: Tiğ-i gamze, fitne-i gamze, cellad-ı gamze, tir-i gamze, gamze-i fettan, gamze-i hançer, gamze-i cadu, gamze-i sehhar.

2. Fettan: Sevgili çeşm-i fettandır. Bu özelliğiyle âşığı kendine esir alır.

3. Mestane: Nigâh-ı mest / çeşm-i mest / çeşm-i mestane / çeşm-i fettan gibi sıfatlara sahip sevgili mahmur bakışıyla âşığının gönlünü yaralar.

4. Afet : Çeşm-i afet olan sevgili âşığına cevr ü cefa eder.

5. Sürme: Elâ / kara gözlü sevgilinin gözleri sürmelidir yahut bu sürme kudrettendir

6. Şehla: Sevgili çeşm-i şehladır veya âşığına baktıkça gözleri şehlalanır.

C. Gözün Cazibesi ve Etkisi

1. Can Alıcı: Çeşm-i gaddar / çeşm-i cellât özelliğe sahip sevgili, bakışlarıyla yüz bin kan eder, âşığın başına belâ olur, sinesinde mekân tutar, bağrında yara açar, onu divane eder.

2. Hükmedici: Sevgilinin gözleri, bir kumandan olur, yedi krala hükmeder.

3. Kıymet: Sevgilinin gözleri taht-ı Süleyman'dan, Arabistan, Horasan, Harput, Diyarbakır, İzmir, Konya, Rumeli, Bosna ve nihayet bütün dünyadan daha değerlidir, kıymet biçilemez.

4. Ağlama: Sevgilinin bazı kereler ağlaması, âşığı derinden etkiler ve âşık buna tahammül gösteremez.

D. Divan Şiirinde Göz

İnsafsız, kan dökücü, zalim ve lakayt olan göz, güzellik unsuru olarak kirpik, kaş ve gamze ile birlikte ele alınır. Âşık için muteber olan süzgül gözdür. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

abher (nergis), âfet, âhû (âhû-yı Çin, âhû-yı misk), ala, arslan (şîr), ases, atıcı, âvâre kebûter, ayn, ayyâr, bâdem, bağbân, baht, bârân, bed-kîş, bed-mest, belâ, ber, bıçak, bî-aman, bî-dâd, bî-dîn (kâfir), bîmâr (hasta), bî-tâb, câdû (câdû-fen, câdû-ger, câdûvâne, sihr-âferin câdû,), câm, can alıcı, cefâ-cû, cellâd (hûn-bâr, hûn-rîz, kattâl), Cengiz, ceyrân, ciğer-dûz, dağ, devât, dil-ber-i tannâz, doğru, duacı, dükân, dür-fişân, düzd / düzdide, elif, fettan (fitneci, fitne-ger-i âhıru'z-zemân), fitne (pür-fitne), gammâz, gazab-nâk, gazal, hâb-âlûd, hâb-nâk, hadeng (ok, nâvek, peykân, sihâm, tîr), hançer (kılıç, tığ, Zülfikâr-ı Ali), harâmî, Hârût, hasta (bîmâr), hatem, he, hışm, hilekâr, Hindû (Hindû-yı bed-mest), hûn-bâr, hûn-feşân, hûn-hâr, hûnî, hûn-rîz, imâm, İsmâ'il, kabak, kâfir (bî-dîn), kahramân, kana susamış, kan dökücü, kan içici, kanlı, kan saçıcı, kara, kassâb, kâtil, kattâl, kılıç (hançer, şemşîr, tığ, Zülfikâr-ı Ali), kulağuz, laçın, mahmûr, mekkâr, mes'ele-amûz-ı akl-ı küll, mest (bed-

mest, Hindû-yı bed-mest, mestâne, mest-i bî-haber, mest-i harâb, mest-i siyâh, mest-i şarâb-ı nâz, mest-i lâ-ya'kıl, ser-mest), mey-âşâm, mey-hâne-i nâz, Mirrih, nâvek (hadeng, ok, peykân, sihâm, tîr), nergis (abher, nergis-i bed-mebt, nergis-i bîmâr, nergis-i bîmâr-ı çemenzâr, nergis-i mest, nergis-i pür-hâb, nergis-i şehbâz, nergis-i şehlâ), Nil, nîm-mest, nişter, ok (hadeng, nâvek, peykân, sihâm, tîr), peleng-efken, peykân (hadeng, ok, nâvek, sihâm, tîr), pür-belâ, pür-humâr, pür-hûn, râmî, rehzen, Rüstem, sad, sâgâr, sâhir (sehhar), sayyâd, ser-hoş (Türk-i ser-hoş), ser-mest, sihr, sinân, siyah-mest, şah-bâz, şâhid-bâz, şehlâ, şemşîr, şişe, şîr (arslan), şîr-efgen, şîr-i şikâr-efken, şîr-merd, şûh, şûh-ı kec- külâh, Tatar, Tatar gamzeli, Tehemten, temren, tîğ (hançer, kılıç, tîğ-zen, Zülfikâr-ı Ali), tîr (hadeng, ok, nâvek, peykân, sihâm), Türk (Türk-i kemankeş, Türk-i mest, Türkmen), uğrı, yağmacı, yarag, yaralayıcı, yazı, zâlim, Zülfikâr-ı Ali.

V. KAŞ

A. Şekil ve Renk Bakımından Kaş

1. Kara: Sevgilinin kaşları, âşığın bahtı gibi karadır. Onu görenin meftun olmaması düşünülemez.
2. Hilâl: Âşık, daima sevgilinin hilâl kaşlarına meyleder. Sevgilinin kaşı üç günlük ay gibidir.
3. Keman / Yay: Sevgilinin yay / keman ebru olarak nitelendirilen kaşları kurulmuş yay gibidir ve âşığın kalbine daima cefa okları atar.
4. Kalem: Sevgilinin kaşları kalem gibi siyah ve biçimli olup kudretten çekilmiştir.
5. Zülfikar: Sevgilinin kaşları kudretten Zülfikar gibi çekilmiştir. Bu özelliğiyle kaşlar, Zülfikar gibi nice canlar alır.
6. Yılan-Ejder: Alında baş başa vermiş iki yılan / mar olarak düşünülen kaşlar, yılan gibi acımasızdır.
7. Mihrap: Kaş, şekil itibarıyla ve kutsal oluşundan dolayı mihraba benzer. Âşık, bu bakımdan kaşları kıblegâh olarak görür.
9. Samur: Gür ve düzgün olmasından dolayı kaş, samura benzetilir.

10. Dal-Lâmelif - Ayın: Şekil itibariyle (lâmelif) ve (ayın)'a benzetilir.

11. Diğer: Sevgilinin kaşları ayrıca; mukavves, eğri kaş, Fas seraskeri, katar, hünkâr ve Mülcem gibi sözlerle zikredilir.

B. Kaşın Âşıktaki Etkisi

1. Can Alıcı: Sevgili hançere yahut kurulu yaya benzeyen saçlarıyla âşığı ve bütün cihanın canına kasteder.

2. Kaş Çatma: Sevgili âşığına naz veya sitem ettiği zaman kaşlarını çatar.

C. Divan Şiirinde Kaş

Genellikle gözle birlikte âşığın bağrına batan hançer olarak düşünülür. Bununla beraber kaşa duyulan ilgi, saç, yanak, dudak ve yüz kadar olmamıştır. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

ağyâr, anber-i nâb, âsâ, âşık, âşub-ı cihân, atıcı, ay (hilâl, hilâl-i îd, mâh-ı nev, mâh-ı rûze), balık (mâhî), belâ, boy, câzû, çevgân, dâg, eğri, eğri haber, eğri söz, fitne, haber, hançer, hâtem, hatt, hilâl (ay, hilâl-i îd, mâh-ı nev, mâh-ı rûze), hileci, hükm, gece, gurre (gurre-i meh), gûşe-i gülşen, güvah, îd ayı, işveli güzel, kâbe kavseyn, kadeh (şikeste câm), kalem, kâm-rân, kanat, (sepher), karanlık, karga (zâg), kavş, kec (kecrev), keffe-i mizân, kej-râ, keman (gûşe-i kemân, kavş, yay), keştî, kible (kible-gâh), kılıç (tîğ), kırâb, kol, köprü, mâh-ı nev, mâhî (balık), med, mescid, mevc (dalga), mısra, mihrâb (kible-i mihrâb), mukavves, murakıb, müşğ (müşğîn, müşğ sâyebân) na'l, nişan, nûn, olta, parmak, râ, râz-dâr, sâhir, sandal (zevrak-ı bahr-ı lutf), sâyebân, secde-gâh, semmûr, sepher (kanat), sırat, siper, siyah, siyâsetgâh-ı İbrahim, siyeh-gûş, söz, şah-bâz, şemşîr, şûh-ı kec-kûlah, tâk (tâk-mihrâb), tâlib, tel, tevkî, tîğ (kılıç), tuğra, ünvân, yağmacı, yay (kemân, kavş) yazı, yılan, zağ (karga), zevrak-ı bahr-ı lutf, zünnûn.

VI. DUDAK

A. Şekil, Renk ve Tat Bakımından Dudak

1. Şeker-Bal / Kaymak: Âşığın başta gelen muradı; sevgilinin kaymak / bal / şeker gibi olan dudağını tatmaktır.

2. Gonca: Dudak, leb-i goncadır ve küçüktür.

3. Kırmızılık: Sevgilinin dudağı, kırmızı şeker, leb-i la'l, kızıl gül ve sultanî kiraz olarak düşünülür.

4. Kutsallık (Kevser) : Sevgilinin dudağı adeta, Kevser suyu akıtan bir kaynaktır ve bu bakımdan âşık dudaktan ab-ı Kevser içmek ister.

5. Zülal: Sevgilinin dudağı saf, soğuk, güzel ve tatlı olan zülâle benzetilir.

6. Diğer: Dudak ayırıcı; şeftali, lale, güllaç tatlısı olarak da düşünülür.

B. Dudağın Âşıktaki Etkisi

1. Sarhoş Etme: Sevgilinin dudağı, âşık için dudak hükmündedir. Onu tadınca sarhoş olmamak mümkün değildir.

2. Genel Arzular: Âşığın yegâne muradı, sevgilisinin dudağını tatmaktır.

C. Divan Şiirinde Dudak

Kırmızı renkli, dar, yuvarlak, tatlı, bazan etrafı ben / ayva tüyleriyle çevrelenmiş olarak düşünülmüştür. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

âb (âb-ı hayât, âb-ı hayvan, âb-ı Hızır, âb-ı Kevser, âb-ı zülâl, çeşme-i hayvân, çeşme-i Hızır, çeşme-i revân-ı zülâl, çeşme-sâr, çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân, kut-ı hayvânî, menba-ı âb-ı hayât, ser-çeşme-i cân, mâ, su, zülâl), adem (yokluk), adı var kendi yok, ahker-pâre, akîk, âtiş, ateşîn, bâde (mey, mül, sahbâ, şarâb), bal (şehd), beyit (beyit), bî-nişân, câm (câm-ı Cem, câm-ı İskender, câm-ı lâ'l, câm-ı mey-i ahmer, câm-ı şarâb, kadeh, peymâne, piyâle, sâgar) cân (âdem otu, cân-bahş, cân-efzâ, cân-ı cihân, cân otu, cân-perver, can veren, halk-ı âlem cânı, hayât-bahş, yâr-ı cân), cur'a, cüllâb, çeşme-i cân, çeşme-i Hızır, çeşme-sâr, dâ'ire, dar (teng), dâru (ilaç), dârü's-şifâ, dermân, devâ, devr, dil-firîb, diyet, dükkân, dürc, dür-pûş, dürr (dür-efşân, dür-pûş), düş-vâr, ehl-i sohbet, em (dârû, em sem, ilaç), enâr, ergevân, esrar (sır) fıstık (piste), gayb sırrı (râz), gizlü (mahrem), gonca (gonca-i handân, gonca-i mestûr, gül goncası), gûş-vâr, güft ü gû, güher (güher-bâr, güher-engîz, güher-pûş, güher-rîz, güher-zâ), gül (gül-berg-i handân, gül goncası, gül-nâr, gül-

şeker, gül yaprağı), gümân, halka, handân (gonca-i handân, gül-berg-i handân, lâ'l-i handân), hâne-i hammâr, hatem (hatem-i lâ'l), hayâl, hayat bahş, helva, Hızır, hiç, hokka (hokka-i lâ'l, hokka-i mercân), hun-bahâ, hurma, Hz.Îsâ, ilaç (em, dârû, dermân, devâ), imlâ sığmaz, Îsâ (Îsâ dem, Mesih, Mesihâ, mu'ciz-i Îsâ), kadeh (câm, peymâne, piyâle, sâgar), kan (hûn-bâhâ, kan içici), kân, kand (kand-i mükerrer, şeker), kevser (âb-ı Kevser, Kevser suyu, Sûre-i Kevser), kiras, lâ'l (la'l-i âbdâr, la'l-i Bedehşhan, la'l-i dür-efşân, la'l-i handân, la'l-i nâb, la'l-i rümmânî, la'l-i Yemânî, la'lîn, la'l-pâre, mezra-ı la'l), lezzet, mâ (âb, su, zülâl), mahrem (gizlü), ma'nâ, matla (beyit), menba-ı Kevser, mercân, Mesih Îsâ), mey (bâde, mey-gûn, mey-i engebîn, mey-i gül-efsûn, mey-i hoş-güvâr, mey-i kübrâ, mey-i la'l, mey-i nâb, mey-i sâfî, mül, sahbâ, şarâb), mey-gûn, mey-hâne, meyve, meze, mezrâ, mim, mühür, mühr-i Süleymân, mül (şarâb), nâdir, nâ-peydâ, nazûk, nebât, nemek, nemekdân, ney-şeker, nîgîn-i lâ'l, nokta (nokta-i şek, nokta-i vehmî), nukl, nükte (nükte-i gayb, nükte-i ilâhî), pâlûde, peymâne (câm, kadeh, sâgar), piste (fıstık), piyâle (câm, kadeh, peymâne, sâgar), râh-ı reyhânî, rahmet, râz (gayb sırrı, râz-nihân), rengîn, revân-bahş, ruh (revân-ı bahş, rûh-efzâ, ruh-perver, rûh-ı sâni), rüyâ, sâgar (câm, kadeh, peymâne, piyâle) sahbâ (bâde, mey, mül, şarâb), sakî, sâkî-i bezm-i cemâl, selsebil, semen, sen-bûse, serâb, sıfır, söz yok, sır (esrâr), su (İsi suyu), Sûre-i Kevser, sürh, şarâb (bâde, benefşe şarabı, ince şarâb, mey, mül, sahbâ, şarâb-ı ergavân, şarâb-ı nâb, şarâb-ı ter, şeftali), şehd (bal), şeker (kand, sükker, ney-şeker, sükker-i nâb, şehd, şehd-i şirin, şekerîn), şekeristân, şeker-rîz, şerbet, şıra, şifâ, şîrîn, şîr, tabîb, tatlı, teng (dâr), ter (lâ'l-i ter, şerâb-ı ter), terki-i rûh-ı efzâ, tiryâk, tûtî, tuz, unnâb, yâd, yakut, yâr-ı cân, yok, yokluk (adem), zehr, zerre, zülâl (âb, mâ, su).

VII. KİRPİK

Sevgili âşığına kaşları ile yay kurar, kirpiğiyle de ok atar ve daima âşığın gönlünü hedef alır. Kirpik, şiirlerde şu ibarelerle yer alır: Hükm-i müjgân, müjgân okları navek-i müjgân, tiğ-i müjgân, tir-i müje, tir-i müjgân.

Divan Şiirinde Kirpik

Öldürücülük ve yaralayıcılık gibi vasıflara haiz olup, gözün tamamlayıcısı mahiyetindedir. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

asker, atıcı, bârân (sûsen, yağmur), bıçak, cârûb, cellâd, çelipâ, dil-keş, doğru, hadeng (kılıç, şemşîr, tığ, tığ-i ecel), hançer, hilâl, hûnî, iğne, kara, kalem, kılıç (hadeng, şemşîr, tığ, tığ-i ecel), leşker (leşker-i Hindû), merdiven (nerdübân), mızrak, müjgân-ı hûn-pâlâ, nâhûn, nergis, nîzedâr, ok (tîr), peykân, pister, put, saff-ı sipâh, sehm (ok, tîr), sûzen, tığ (hadeng, kılıç, şemşîr, tığ-i ecel), tîr (ok, sehm), sehm, sûzen (sûzen-i horşîd), şemşîr (hadeng, kılıç, tîr, tîr- i ecel).

VIII. GERDAN-GABGAB

A. Renk Bakımından Gerdan:

Sevgili sim / billur / mine / beyaz / ak gerdanlıdır ve bu özelliğiyle âşığın ilgisini çeker.

B. Gerdan-Vücut

1. Gerdan-Ben: Sevgilinin güzel olan gerdanı, üzerine tek tek yahut sıra sıra taht kuran benlerle daha da güzellik kazanır.

2. Gerdan-Zülûf: Sevgili siyah zülûflerini ağ gerdana dökerek güzelliğini tamamlar.

3. Takılar: Gerdanına inci, mercan veya altın takan sevgili doyumsuz güzelliğe sahip olur.

C. Gerdanın Âşıktaki Etkileri

1. Çekicilik Âşık sevgilinin bir karış gerdanından öpmeye doyamaz.

2. Kıymet: Gerdan âşık için Tokat, Zile, Gürcistan ve dünyanın yarısı kadar değerlidir.

3. Sevgilinin çene yuvarlağının hemen altındaki dolgunca kısım olan sim / billur gabgabını görenler aklını yitirir.

D. Divan şiirinde Gerdan - Gabgab

Beyazlık, yuvarlaklık ve yumuşaklık gibi özellikleriyle ele alınmıştır.

gûy, nârenc, penbe, semen, sîb (sîb-i gül-âbî), turunç (turunc-ı zer).

IX. BOY

A. Şekil Bakımından Boy

1. Selvi: Sevgili boylu -poslu, düzgün vücutludur. Tesvir edilirken şu sözlerle anılır: kadd-ı nihâl, serv-i bülend, serv-i kamet, serv-i revan, serv-i nihâl, serv-i semen, serv-i sîmîn, kamet-i Tuba, kamet-i mevzun, kamet-i çınar-veş, kadd-i mevzun, kadd-i nev nihâl, nevres fidan, gülfidan.

2. Diğer: Sevgilinin boyu, servi yahut fidanın haricinde boyu uzun turna veya suna boylu olarak da düşünülür.

B. Boy-Giyim

Sevgili uzun boyuna uygun libaslar / kemhalar, al ihramlar örter.

C. Boyun Âşıkta Bıraktığı Etkiler

1. Genel Arzular: Âşık, sevgilisinin uzun boylu olmasını ister.

2. Hükmetme: Âşık, sevgilinin duruşu, boyu ve salınışının etkisinde kalır, "el-aman" dedirtir.

D. Divan Şiirinde Boy

Boy, gerek divan ve gerekse halk şiirinde daima uzun olarak ele alınmış ve arzulanmıştır. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

âfet, ar'ar, ayyâr, azâde, bâlâ, bân, belâ, bir, bülend, çınar, dikme, dil-ârâ, dil-cû, dil-keş, dil ü din-i müselmân, doğru, doğru yol / doğru güzergâh, duman (duhân-ı ateş-i dil), elif, fevâre, fidan (nihâl, nihâl-i bülend, nihâl-i cihan-ârâ, nihâl-i gül, nihâl-i gülzâr-ı behişt, nihâl-i serv), fitne, gözyaşı, gül, gül budağı, hırâmân, hoş, inşâ (nesir), kalem, kâmet, kıyâmet, latif, livâ, mevzûn, mısra, minâre, Müntehâ (Sidre, Tûbâ), nahl, nâreven, nesir (inşâ), nev- şeker, ney (ney-şeker), nihâl (fidan, nahl, nihâl-i bülend, nihâl-i cihan-ârâ, nihâl-i gül, nihâl-i gülzâr-ı behişt, nihâl-i serv), ok, ömr-i dırâz, ra'nâ, rast, revân (rûh-ı revân), râyet, sanavber, sancak, semender, ser-firâz, serv (serv-i âzâd, serv-i bâlâ, serv-i bustân, serv-i bülend, serv-i cûy-bâr, serv-i çemen, serv-i dil-ârâ, serv-i gül-endâm, serv-i gülistân, serv-i hırâmân, serv-i hoş-hırâm, serv-i hoş-reftâr, serv-i nâz, serv-i reptâr, serv-i revân, serv-i sehî, serv-i semen, serv-i ser-efrâz, serv-i ser-keş, serv-i sezâvâr-ı çemenzâr, serv-i sîmendâm), Sidre (Müntehâ, Tûbâ), şem, şimşâd (şimşâd-ı çemen, şimşâd-ı

nâz), tâb, tâkât-ı Eyyûb, Tûbâ (Sidre, Müntehâ, nahl-ı Tûbâ, Tubâ-yı cinân), ulu devlet, uzun söz.

X. BEL

A. *Belin yapısı*

Sevgilinin vücudu narin, yaylansa kırılacak derecede ince bellidir. Âşık, kollarını kemer gibi dolayıp ince bele sarılmak muradındadır.

B. *Bel-Giyim*

Sevgili ince belini Acem / Lahurî şal ile örter, altın / sim kemerle süsler. Yürüyüşü ile daha da cazibeli hale gelir.

C. *Divan Şiirinde Bel*

İnce ve dar oluşu ile âşığın birtürlü kucaklayamayışı sebebiyle yok / hayâl olarak farz edilmiştir.

adı var kendisi yok, genc, hayâl (hayâl-i hâb), hiç, hiçlik, ince, kem, kıl (kılca, mûy), kıyl u kâl, nâ-peydâ, nâ-yâb, nâzik, rişte, rüyâ, sa'idsâk, sır (râz, râz-ı nihân), teng, yok.

XI. KÂKÜL-PERÇEM-TURRE

A. *Şekil, Koku ve Renk Bakımından Kâkül-Perçem-Turra*

1. Siyah: Sevgilinin siyah perçemi / kâkülü, siyah kaşına ve mah cemaline uygundur.

2. Sarı: Genellikle siyah olmakla beraber bazı güzeller sarı perçemlidir.

3. Kıvrıkcık: Perçem yahut kâkülün terre "kıvrıkcık" olması kimi zaman insanları etki altında bırakır.

4. Koku: Sevgilinin kâkül-i hoşbûsu âşığı sarhoş eder. Bu kokular reyhan / fesleğen / anber / ıtır veya miskten biridir.

5. Saçın Taranması: Güzeller, sık sık saçına şekil verir. Elinden düşürmediği tarağıyla perçemini tarar; bazen de eliyle kâkülünü ikiye böler.

6. Perişan: Sevgilinin kâkülü, âşığın gönlü gibi perişandır.

B. Kâkül-Perçem-Turre, Vücut İlişkisi

1. Kâkül-Perçem-Yüz: Perçem, sevgilinin ay yüzüne letafet verir.
2. Perçem-Gerdan: Nadir de olsa sevgilinin perçemi, gerdanını ziyaret eder.

C. Kâkül-Perçem-Turre ve Âşığın Duyguları

Âşık, sevgiliden yaşmak veya fesin altından kâkülünü çıkarıp dağıtmamasını, kâkülü kimsenin görmemesini, kimsenin ona dokunmamasını, sabah yelinin kâkülü incitmemesini ister.

D. Divan Şiirinde Kâkül-Perçem-Turre

Teşbih ve mecaz bakımından saç ile aynı hususları haizdir. Genellikle şekille ilgili olarak bu sıfatlara başvurulmuştur. Nadir de olsa koku ve renk bakımından değerlendirilmiştir. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

ağ, anber (anber-efser, reyhân, müşg-i ter), bürc-i Hayber, câdû, câm-ı İskender, carub, cim-i mu'anber, çevgân, defter, düzd, ejderhâ, hayme-i sultân, hırsız nerdibânı, Hind bağı, Ka'be halkası, leşker, leyli, mıstar, miskin alem, müşg-i ter (anber, reyhan), müşgîn tütük, na'l-i misk-iezfer, neheng, perde-i Beytü'l Mutahhar, resen-dâr, reyhan (anber, müşg-i ter) rismân, sâye-bân, ser-gerdân, ser-keş, server, silk-i cevher, su'bân, sünbül, şeb kemendi, şeh-per (şeh-per-i hümâ) tâvus, terrâr, zıll-i hümâ, zırh, zulm eli.

XII. GÖĞÜS

A. Şekil, Renk ve Koku Bakımından Göğüs

1. Beyazlık: Sevgilinin göğsü beyaz mermer gibidir. Sevgili âşığa nispet düğmelerini çözer, göğsünü ortaya çıkarır.
2. Nakış: Elvan elvan nakışlı / benli güzelin göğsünde hatt-ı mihrap yazılıdır.
3. Koku: Sevgilinin göğsü, misk kokuludur.
4. Turunç-Nar: Sevgili, meyve ve çiçek olarak turunç, nar, elma, kiraz ve güle benzetilir.

B. Göğsün Cazibesi ve Genel arzular

Sevgilinin göğsü birçok güzelliklerin saklandığı Cennet bağı gibidir. Sanki bal ile yoğrulmuştur. Âşık sevgiliden göğsünü düğmeleri çözmesini ve açmasını ister. Muradı; bu bağdan deste deste güller dermek, hatta sevgilinin göğsünde namaz kılmaktır.

C.Divan Şiirinde Göğüs

Beyazlık ve parlaklık olarak ele alınmıştır. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

ay (bedr, mâh-ı tâbân) âyine, gül, güneş, gümüş (sim, sîmîn), semen, yaprak,

XIII. BEN

A. Renk ve Konum Bakımından Ben

1. Siyah: Sevgilinin güzelliğini tamamlayan unsurlardan olan ve hal-i Hindu olarak ben siyahtır.

2. Vücutta Bulunuşu: Ben / hal çok sayıda, dağınık veya sıralı bir şekilde vücutta yer alır.

B. Ben-Vücut

1.Ben-Gerdan (Bkz. Gerdan-Ben) : Beyaz gerdanda siyah ben gayet uyumlu bir görüntü içindedir.

2. Ben-Yüz (Bkz. Yüz-Ben) : Âşıklar, yüzünde ben olan ay yüzlü güzellere daha fazla meylederler.

C. Benin Cazibesi

Âşıklar, vasf edilmez derecede güzel olan benli dilberlerin meftunudur. Şöhreti bütün dünyaya yayılmış sevgiliyi övmekle bitiremez.

D. Divan Şiirinde Ben

Yuvarlak, nokta, siyah gibi sıfatlarla, boyun dâhil olmak üzere yüzün muhtelif bölgelerinde, sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı unsur olarak tasavvuf edilmiştir. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

ades (mercimek), alâmet, anber, ashâb, asker (leşker), âşiyân, âyet, ayn-ı câdû, baht, bekçi, benefşe, beydak (piyâde-satranç ıstılahı

olarak), Bilâl-i Habeşî, buhûr, câdû, ceş-i Habeş, çekidek, dâğ, dâne (dâne-i şerer, dâne-i tesbih, şeh-dâne), dârû, durak, ejder, elma çekirdeği, fettân, fitne (fitne-i âhır zemân), freng-istân, fülful (karabiber), gece, girde-bâliš, gözbebeği, gurâb, gülle, habb (habbetü's-sevdâ, müferrih habb), Habeş (Habeş sultânı), harâmî, Harut, hasûd, haşhaş, Hind, Hindû (Hindû-beçe), kâfir, kara, karabiber (fülful), kara kullukçu, kara parçası, karanfûl, karınca (mûr), leke, leşker (asker, leşker-i Hindû), mağrib Cezâyirimekes, mercimek (ades), misk (miskîn, müşg, müşgîn, müşg-i Tatar), mu'anber, murg-ı âbî, müşg, (miskîn, müşgîn, müşg-i Tatar), nâme, nâ-müselmân (put-perest), nokta (nokta-i remmâl), pervâne, piyâde, Pervîn, put-perest (nâ-müselmân), sâye-i çetr, semender, Semerkand, sevâd-ıdergeh, Sipah, sitâre, siyeh-dil, sultân, Süreyyâ, terrâr, tire, tohum, ud, uğrı, üzüm, yağmacı, yara, zulmet.

XIV. EL-KOL-AVUÇ-PARMAK

A. Renk ve Yapı Bakımından El-Avuç-Parmak

1. Kına: Sevgilinin ak elleri nakış nakış kınalıdır.
2. İncelik: Sevgili sim bilekli ve elleri kırılacak gibi adeta incektir.
3. Kalem: Sevgilinin kınalı parmakları kalem gibi incedir.

B. İş

1. İçki Sunma: Âşığı mutlu eden hadiselerden birisi sevgilinin elinden aldığı meyi içmektir.
2. Kol Açma: Sevgili inci mercan taktığı kollarını sıvar, tenhalarda âşığına sarılır.

C. Divan Şiirinde El-Kol-Avuç-Parmak

Şiirlerde, kol boyuna dolanması, el âşığın katledilmesi, parmak kınalı olması vesilesiyle yer almıştır. Genellikle gümüş renginde ve âşığın katline sebep olarak düşünülmüştür.

XV. DİŞ

Sevgilinin ağızındaki dişler inci / mercandandır.

Divan Şiirinde Diş

Diş, divan şiirinde, halk şiirinde olduğu gibi inci olarak tasavvur edilir. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

cevâhir, dâne-i şeb-nem, dürr (dürr-i Aden, dürr-i şahvâr, dürr-i yekdâne), encüm-irahşân, eşk, güher, habâb, inci, le'âl, lü'lü (lü'lü-i ummân), jale, nazm, necm, pervin, sünbül kökü, süreyyâ, yıldız (encüm-i rahşân).

XVI. BEDEN-TEN-ENDAM

A. Renk, Şekil ve Koku Bakımından Ten

1. Renk: Sevgili, beyaz / sim / simin / sırma gümüş / billur / gül ve pembe tenlidir.

2. Biçim: Sevgili, tavus kuşu gibi son derece alımlı, eşi bulunmayacak bir güzeldir.

3. Koku: Âşık, sevgilinin dizine baş koyup misk / anber / reyhan / Cennet rayihalı / gül gibi kokan bedenini koklamak ister. Öyleki, sevgilinin teri dahi gül-âb kokar.

B. Beden-Ten ve Endama Verilen Değer

Baştan aşağı bütün güzel vasıfları haiz sevgili güzeller şahıdır, âşık uğruna kurban olmaya razıdır.

XVII. HATT

Âşık, sevgilinin, ergenlik çağında yüzde çıkan hattını (ayva tüylerini) gül yağıyla yağlamasını ister. Âşık, sevgilinin yüzünü, hatlardan dolayı yasemenlik olarak niteler.

Divan Şiirinde Hatt

Sarı veya açık renkte olan hat, subh-ı kâzib olarak vasıflandırılır. Sevgilinin yüzünde ayva tüylerinin çıkması, âşık tarafından istenmeyen bir husustur. Divan şairleri hat (ayva tüyü) ile ilgili olarak pek çok mecaz ve teşbihler kullanmışlardır.

abîr, abd-i Habeşî, adem, akşam (şâm), alâmet, anber, âyet, ayet-i rahmet, belâ, berât, benefşe, beng, buhar / buhûr, câme (elbise), çemen (berg-i çemen), dâ'ire, diken (hâr), dûd (duhan, duman), duman (dûd,

duhan), dükân, ebr-i bahâr-ı hüsn, ebr-i siyâh, ecel, efsûn, elbise (câme), esrâr, evtâr, Firâvûn askeri, fettân, fitne (fitne-i âhır zaman), gam, gece, gölge (sâye-iebrû, sâye-i zülf), gubâr (toz), gussa, hâle, hâr (diken), hâşiye, hat (yazı), hatt-ı yakut, havâdis, hayt-ı subh-ı sa'âdet, hazan, Hızır, hicâb (perde), hüccet, jeng (jengârî), Kâ'be örtüsü), kara, kara gün, kara yazı, karga, karınca, kayık (zevrak), kebûd, keder, kenâr, köhne bahâr, küfr, lâciverd, leşker (leşker-i Firâvn), jengârî, ma'cun, mektub, menekşe, menşûr, misk / müşg (müşg-i Hutun, müşg-i Tatar, zerrât-ı misk-i Hutun), miskin, mu'anber, muhabbet-nâme, mur / mûrçe, nâme (nâme-i tezvîr), nev, nîş, nüsha, perde (hicâb), perr-i mekes, pîrûze, reh-güzâr, reyhân (hatt-ı reyhân), ruk'a, rukûm, sâye-i ebrû, sâye-i zülf, sebz, sebze (sebze-vâr, sebze-zâr), semen-sâ, sevâd, sır, sipah, sultân-ı Rum, sûre, sünbül, sürme reng, şâm (akşam), şeb-i tîre, şirâze, şirinlik, takvîm, tâvus-ı cennet, taze (tâze hevâ, tâze nevâ), tefsir, ter giyâh, tılsım, toz (gubâr), tûti, yazı (hat), Ye'cüc, zâg, zerre, zulmât / zulmet.

XVIII. ALIN

Ay gibi alna sahip olan sevgili, üzerine döktüğü kâkülle âşığının mahvına sebep olur.

Divan Şiirinde Alın

Parlaklık yönüyle ele alınmıştır. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

ay, beyaz kamer, mah (mah-tâb), nûr, taht, tâk, zöhre.

XIX. AYAK

Âşık sevgilinin ayağını yerdeki taşlardan esirger. Sevgilinin ayağı o derece güzeldir ki, bastıkça yerler kınalanır.

Divan Şiirinde Ayak

Divan şiirinde, muhteva itibariyle güzellik unsuru olarak sevgilinin ayağına pek rastlanılmaz. Ancak şiirlerde kınalı olarak tasavvur edildiği vakidir.

XX. AĞIZ - SÖZ

A. Bal / Şeker

Sevgili konuştuğça dudakları ballanır. Dilinden dökülenler sanki, bal / şeker / sükker / kand / Frenk şekeridir.

B. Bülbül- Tuti

Sevgili konuşmalarıyla tuti - dududu / bülbül ve olarak nitelendirilir. Âşık, onun bir sözüyle mecnun olur.

C. Divan Şiirinde Ağız-Söz

Konuşma sırasında, önem kazanan ağız yuvarlak, dar ve ufak olduğundan dolayı görünmez olarak tasavvur edilir. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

âb-ı hayat, adı var kendisi yok, bî-nişân, can-fezâ, Ceyhûn, çeşme-i cân, çeşme-i hayvân, dâ'ire, dârü'-ş-şifâ, dermân, dükkân, dürc, dürr-i latif, ehl-i sohbet, esrâr (esrâr-ı gayb), gayb şifahanesi, gonca, gûş-vâr, halka, hân-ı Halîlî, hatem, Hızır, hokka, Îsâ, kadeh, kand-i gül, şîrîn, kem, kevser, kılıf (niyâm), menba-ı Kevser, mim (mim-i anber, mim-der-anber), mübtıl-ı kavî-i hakîm, mühr, niğîn, nokta (nokta-i şek), nükte-i gayb, pisteh, sıfır, sır (esrâr, râz), şeker (şekker-i Mısır), şîrîn, teng, tûtî, yok (adı var kendisi yok), zehr-i kâtil, zerre, zulümât.

XXI. DİĞER

Halk şiirinde güzellik unsuru olarak pek yer almayan sevgilinin *çene çukuru zekân / zenehdân, kulak, boyun ve burun* gibi uzuvlar az da olsa divan şiirinde yer almıştır. Halk şiirinde ise, bu uzuvlar pek görülmez.

Enek (Zekân, zenehdân) : Âşığın gönlü, sevgilinin çene çukurunu yuva edinmiştir [âbî, alam, âşiyâne, ayva (bih, bih-i zenehdân), çâh-ı Bâbil, elma (sîb-i zenehdân), gümüş, habâb, jale, kadeh, kuyu /çâh), sâgar-ı sîm, su, şeft-âlû, top, turunç, zindân].

Kulak: Benâgûş (kulak memesi) haricinde pek ele alınmamıştır (sîm / sîmîn-benâgûş).

Boyun: Pek temas edilmemiş uzuvlardandır. Şairler kol dolamak yahut gerdanlık takmak vesilesiyle söz etmişlerdir. Seyrek de olsa [ak, çeh (çeh-i Yusuf), fettân, hilâl, matla-ı, matla-ı subh-ı cemâl, şâh-ı ter, sem-i kâfûrî] şeklinde şiirlerde yer almıştır.

Burun: Yüzü ikiye ayırması sebebiyle Hz.Muhammed'in parmağına teşbih edilmiştir (elif, engüşt-i Nebî, parmak, sîmîn).

Görüldüğü gibi sevgilinin güzelliği tasvir edilirken, gerek âşık gerekse divan şiirinde hemen hemen aynı uzuvlar göz önüne alınmaktadır. Şu farkla ki, divan şairleri, çok daha yüce hayâllerle, çok daha fazla sıfat ve mecazlarla sevgiliyi övmüş, onu en güzel şekilde tasavvur etmiştir. Halk şâirleri ise, divan şairlerine nazaran daha yalın ve daha samimi tarzda sevgiliyi övmüştür.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, ana hatlarıyla temas etmeye çalıştığımız güzel tasviri konusunda divan ve âşık şiirinde belirgin bir müştereklik göze çarpmaktadır. Pek çok konuda olduğu gibi bu konudaki müştereklik de göstermiştir ki, bundan sonra yapılacak muhtelif konulardaki çalışmalarda, her iki alanı birlikte araştırmak, değerlendirmek gerekir. Bunu da millî kültürümüz açısından zurûrî bir davranış olarak görüyoruz.*

Kaynakça

- ASLANOĞLU, İbrahim, **Söz Mülkünün Sultanları**, İstanbul, 1985.
- BAŞGÖZ, İlhan, **İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul, 1968.
- BAYRI, M.Halit, **Halk Şiiri XIX. Yüzyıl**, İstanbul, 1957.
- BEZİRCİ, Asım, **Dünden Bugüne Türk Şiiri**, İstanbul, 1968.
- BORATAV, Pertev Naili, **Halk Edebiyatı Dersleri I**, Ankara, 1942.
- BORATAV, Pertev Naili-FIRATLI, Halil Vedat, **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, Ankara, 1943.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, **Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, İstanbul, 1971.
- DİLÇİN, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, 1983.

---

* Bu çalışma önce *XIX. Yüzyıl Türk Halk Şiirinde Güzel Tasviri ve Bunun Divan Şiiri ile İlgis* başlığıyla **Mukayeseli Türk Edebiyatı Sempozyumu** (Çanakkale, 16-18. 6. 1996)'da bildiri olarak sunulmuş, daha sonra **Türklük Bilimi Araştırmaları** (S. 3, Sivas, 1996, s. 57-75.) 'da yayımlanmıştır.

- DİLÇİN, Cem, *Divan Şiirinde Gazel, Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II*, S.415 416-417, 7-8-9 1986, s.78-247.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara, 1969.
- [ERGUN], Sadettin Nüzhet, *XIX uncu Asır Sazşairlerinden Beşiktaşlı Gedaî*, İstanbul, [1933].
- [ERGUN], Sadettin Nüzhet, *XIX uncu Asır Sazşairlerinden Silleli Sürurî*, İstanbul, [1933].
- [ERGUN], Sadettin Nüzhet, *XIX uncu Asır Sazşairlerinden Hengamî*, İstanbul, [1933].
- [ERGUN], Sadettin Nüzhet, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 1937.
- GÖZLER, H.Fethi, *Yunus'tan Bugüne Türk Şiiri*, İstanbul, 1981.
- GÜNEY, Eflatun Cem-GÜNEY, Çetin Eflatun, *Erzurumlu Emrah ve Şiirleri*, İstanbul, 1958.
- HALICI, Feyzi, *Âşık Şem'î Hayatı ve Şiirleri*, Ankara, 1982.
- KAYA, Doğan, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî*, Sivas, 1994.
- KAYA, Doğan, *Âşık Minhacî*, Sivas 1994.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ankara, 1963.
- KÖPRÜLÜ, Ord.Prof.Dr.M[ehmed] Fuad, *Erzurumlu Emrah*, İstanbul [1940].
- KÖPRÜLÜ, M[ehmed] Fuad, *Türk Saz Şairleri*, Ankara, 1962-1965.
- KURNAZ, Cemâl, *Hayâlî Bey Divanı Tahlili*, Ankara, 1987.
- KUTLU, Şemseddin, *Dertli I-II*, İstanbul, 1979.
- OĞUZ, M. Öcal, *Yozgatlı Halk Şairi Nazi*, Ankara, 1992.
- OKAY, Haşim Nezihî, *Âşık Sümmanî-Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul, 1954.
- OKAY, Haşim Nezihî, *Develili (Everekli) Seyranî*, İstanbul, 1963.
- ONAY, Ahmet Tal'at, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İstanbul 1928.
- OKAY, Haşim Nezihî, *Âşık Tokatlı Nuri, Çankırı*, 1933.
- OZANKAN, Cenap, *Kırk Halk Şairi*, İstanbul, 1960.
- OZANOĞLU, İhsan, *XIX. Asır Saz Şairlerinden Kalecikli Miratî*, Kastamonu, 1940.
- OYAT, Fazıl, *20 Halk Şairi*, İstanbul, 1948.

- ÖZDER, M. Adil, **Yusufelili Muhibbî-Hayat ve Deyişleri**, Kars, 1940.
- ÖZDER, M. Adil, **Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları**, Bursa, 1965.
- ÖZTELLİ, Cahit, **Dertli ve Seyranî, Hayatı-Sanatı-Eserleri**, İstanbul, 1964.
- ÖZYALÇIN, Kadri- GÜRPINAR, Kemâl, **Şarkışlalı Serdarî-Hayatı ve Eserleri**, Sivas, 1938.
- SAKAOĞLU, Saim, **Bayburtlu Zihni**, İstanbul, 1988.
- SATOĞLU, Abdullah, **Halk Şairi Molulu Revaî**, Ankara, 1980.
- SEFERCİOĞLU, M.Nejat, **Nev'î Divanını Tahlili**, Ankara, 1990.
- TOLASA, Harun, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Ankara, 1973.
- [URAZ], Murat, **Halk Edebiyatı-Şiir ve Dil Örnekleri**, İstanbul, 1933.
- YARDIMCI, Mehmet, **Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları**, Ankara, 1983.
- YILMAZ, Ruhigül, **XIX.Yüzyıl Halk Şairlerinde Güzel Tasviri**, Sivas, 1993 (Basılmamış Lisans Tezi).